

Kan bruksordning etter jordskifteloven skape tjenelige forhold i reindrifftsområder?

Øyvind Ravna

Øyvind Ravna: Use of land consolidation in reindeer husbandry areas.

KART OG PLAN, Vol. 68, pp 249–254. P. O. B. 5003, NO-1432 Ås, ISSN 0047-3278

Land consolidation procedures have been used for a long time to facilitate rational use of pastures in farming areas. For Sami Reindeer herders, their user rights have been considered to be of a peculiar character falling outside the provisions of The Land Consolidation Act. In this paper the author examines whether land consolidation procedures can also be applied to make purposeful use of pastures in areas used by reindeer owners.

Key words: Land consolidation, reindeer husbandry, Sami people, indigenous people legislation.

Øyvind Ravna, associate professor dr. juris, Faculty of law, University of Tromsø. NO-9037 Tromsø. E-mail: Oyvind.Ravna@jus.uit.no

1. Behovet for jordskiftevirkemidler innen reindrifften

Denne artikkelen omhandler bruk av jordskiftevirkemidlene i reindrifftsområder. Den er bygget på avhandlingen *Rettsutgreiing og bruksordning i reindrifftsområder* som ble forsvart for den juridiske doktorgraden våren 2008.¹ Problemstillingen for avhandlingsarbeidet var å undersøke om *bruksordning* lar seg gjennomføre i områder der det foregår samisk tamreidrift, under hensyn- tagen til at de grunnleggende materielle vilkår for jordskifte blir ivaretatt.² Temaet var således å drøfte om reindrifftsrettigheter kan gjøres mer tjenlig ved bruk av jordskiftelovens virkemidler, og behovet for dette.

Uklare rettsforhold og manglende regler om fordeling av naturressurser i områder som nyttes i fellesskap, kan føre til for store uttak og dermed konflikter og forringing av ressursene. Historisk sett er det mange eksempler på slike overbeskatninger. Helt fra seinmiddelalderen har bruk av naturressurser blitt regulert gjennom jordskifte eller

jordskifteliknende tiltak. Dette gjelder bl.a. beitestrekninger i den sørnorske fjellheimen, hvor jordskiftetiltaket har bidratt til å gi bindende regler for bruk basert på den enkeltes andel i sameiet.³

For reindrifftssamer har det foreligget en «uskreven regel» om at deres bruksretter var av en særegen karakter som falt utenom jordskiftelovens regler om bruksordning. Det har vært vanlig å oppfatte jordskifterettens saklige kompetanse slik den ble uttalt av Helge Christensen: «Flyttsamenes rettigheter m.h.t. beite, flyttveier m.v. i henhold til reindrifftslovgivningen, er av særegen karakter som faller utenfor jordskiftelovens forskrifter om avløsning og ordning av bruksrettigheter m.v.»⁴

I St.meld. nr. 28 (1991–92) *En bærekraftig reidrift* ble det initiert et arbeid for å utvide jordskifteloven til å omfatte reindrifftsområder. Dette var bl.a. ment «å omfatte løsning av konflikter mellom reineiere om fordeling av beiteressurser og organisering av felles ressursutnyttelse». Meldingen fikk Stortin-

1. Avhandlingen foreligger nå som bok med samme tittel.

2. De grunnleggende materielle vilkår for jordskifte innebærer at eiendommer eller bruksrettigheter som er vanskelig å nytte på tjenlig måte, må kunne gjøres tjenlige ved bruk av jordskiftelovens regler, jf. jskl. §§ 1 og 2, samtidig som ingen part bli påført tap som følge av dette, jf. jskl. § 3 bokstav a.

3. Se Øyvind Ravna, *Rettsutgreiing og bruksordning i reindrifftsområder* (2008) s. 35 med videre henvisninger.

4. Helge Christensen, *Jordskifteloven med kommentar* (1962) s. 123. Dette ble videreført av Torgeir Austenå og Sverre Øvstedal, *Jordskifteloven med kommentar* (1984) s. 150. Se også Jan E. Aasmundtveit, «Jordskifte og reindrifftsrettigheter» i *Kart og Plan* 1991 s. 263–268 som kom til at samiske reindrifftsrettigheter ikke var dekket av begrepet «alltidvarande bruksrettar» i jordskifteloven.

gets tilslutning, og i 1996 ble jordskifteloven endret til å omfatte rettsutgreiing, bruksordning og grensegang i reindriftsområder. Lovutvidelsen ble ikke så omfattende som opprinnelig foreslått, da lovgiver endret sitt standpunkt om at loven burde omfatte interne forhold i reindriften. Dette ble begrunnet i reindriftsrettighetenes «kollektive særtrekk».⁵

Internt i deler av den samiske tamreindriften kan det i dag påvises en situasjon ikke ulik den som tidligere rådet i beite-strekninger i den sørnorske fjellheimen. Beiteområdene ligger mange steder i fellesskap innen vidt definerte områder. Disse er i dag preget av uklare rettsforhold og høy beitebelastning, som sammen med press fra annen samfunnsaktivitet har ledet til arealbrukskonflikter og redusert lønnsomhet.⁶ Behov for å regulere bruken av beiten for å sikre et bærekraftig ressursuttak og dermed reineiernes økonomi, er dermed påkrevd. Dette ble påpekt allerede i St.meld. nr. 28 (1991–92). Behovet er ikke blitt mindre de seneste årene, noe bl.a. Riksrevisjonens undersøkelse av reinbeiteressursene må sies å understreke.⁷

Samtidig har rettsutviklingen gått i retning av en aksept av at reindriftssamenes bruksrettigheter er av privatrettslig karakter, etablert gjennom alders tids bruk, se f.eks. Selbuddommen i Rt. 2001 s. 769. Da reindriftsloven (15. juni 2007 nr. 40) ble vedtatt, ble det lovfestet i § 4 første ledd at disse rettighetene var grunnet i alders tids bruk. Se også kapitlet om bruksregler i denne loven, som kan sies å understreke den privatrettslige karakteren.

Det kan også vises til at Landbruks- og matdepartementet beskriver økt oppmerksomhet på bruksrettigheter som et problem

når siidagrenser skal fastsettes. Tiltak «for å få nødvendig rettslig avklaring [vil derfor] stå sentralt».⁸

Avklaring av rettsforhold og ordning av beitebruk vil således være et bidrag til bedre ressursforvaltning og økt privat inntekt. Dette er erkjent og påpekt av Det nasjonale reindriftsstyret, som også har etterlyst en instans som kan avklare rettsforhold og fastsette siidaenes områder.⁹

At reindriftssamene kan ha bruksrettigheter av privatrettslig karakter tilsier at regulering og fordeling av beiteadgang må skje under hensyntagen til at enkeltpartenes etablerte rettigheter ikke blir krenket. Et av de grunnleggende materielle vilkårene for jordskifte er nettopp at ingen part kan bli påført tap ved regulering og omforming av eendoms- og bruksrettigheter. Motivasjonen for avhandlingsarbeidet artikkelen bygger på, har således vært å undersøke om bruk av jordskiftetvirkemidler kan være en vei å gå for avklart og ordnet beitebruken.

2. Gjeldende lovgivning om jordskifte i reindriftsområder

Ved endringslov nr. 8/1996 ble det fastsatt at jordskifte «kan gå ut på å ... gi regler om bruken i det samiske reinbeiteområde der det foregår reindrift» (jskl. § 2 første ledd bokstav c nr. 3). Samtidig det tatt forbehold om at jordskifteretten «ikkje kan regulere tilhøva mellom dei som utøver slik reindrift». I samme lovendring fikk jskl. § 35 også en ny bokstav i), hvor det heter at «[r]egler om bruk og sambruk kan mellom anna gå ut på ... ordne tilhøva mellom reindriften og grunneigarar og andre rettshavarar i område der det går føre seg reindrift ... når det gjeld beite, flyttelei og liknande».

5. Se Ot.prp. nr. 28 (1994–95) s. 32. Lovendringen har ikke ledet til stort sakstilfang; i de 12 årene den har vært i kraft har det kun blitt fremmet tre slike saker, den siste krevd så tidlig som i 1998.
6. I Ot.prp. nr. 25 (2006–2007) s. 13 påpekes det at «reinbeitearealene er under et stadig press fra andre arealbrukere. Dette gjelder blant annet vei- og vassdragsutbygging, Forsvarets virksomhet, hyttebygging, nydyrking, jakt- og friluftsinnteresser og i de senere årene omfattende planer for vindkraftutbygging». For øvrig innebærer den kulturelle målet i reindrift § 1 at sysselsetting i næringen er et mål i seg selv, noe som kan stå i motsetning til den økonomiske og økologiske målsetting samme sted.
7. I Riksrevisjonen, Dokument nr. 3:12 (2003–2004) s. 2 uttales det at «det ikke i tilstrekkelig grad foreligger rammebetingelser i form av øvre reintall ... soneinndelinger, betetid, etableringskontroll og distriktsplaner som forutsatt i reindriftsloven.»
8. St.prp. nr. 74 (2006–2007) s. 17 sp. 1.
9. Møtebok for Reindriftsstyret sak nr. 17/2004 s. 23, hvor det vist til at jordbruket har *jordskifteretten* som tar seg av tilsvarende spørsmål: «Slik Reindriftsstyret ser det så er det et like stort behov for et organ som kan håndtere slike spørsmål innen reindriften ...»

For nærmere veiledning om hva disse reglene innebærer, må man gå til lovproposisjonen. Til jskl. § 2 er det uttalt at bruksordning kan gå ut på 1) «å fastsette øvre grense for hvor mange beitedyr det kan være i et område», 2) «foreta avgrensning av beitesong», 3) «legge ned forbud mot bruk av visse områder», eller 4) «fastsette særskilte beiteområder for henholdsvis sau og rein». ¹⁰ Til jskl. § 35 uttales det at bruksordning av «reindriftsproblematikken» foruten ordning av beite, også kan omfatte regulering av flyttleier, adgang til å anlegge slakteplass m.v.: «Med andre ord er det forhold som omtales i reindriftsloven [av 1978] § 9 om hva reindriftsretten omfatter, som kan være gjenstand for bruksordningen.» ¹¹

Å fastsette «øvre grense for hvor mange beitedyr det kan være i et område», er en tradisjonell bruksordningstype, hvor partene får fordelt beiteadgang med bakgrunn i sitt skiftegrunnlag. Det er for øvrig også avgrensning av beitesong, nedlegging av forbud mot bruk av visse områder og fastsetting av særskilte beiteområder for henholdsvis sau og rein. Disse reglene synes dels å være inspirert av andre punkter i jskl. § 35, og dels av bygdeallmenningsloven § 6-3. ¹²

En vurdering av om de grunnleggende vilkårene for jordskifte rent faktisk kan prøves i reindriftssaker, synes i mindre grad å være vektlagt. Det er etter mitt skjønn en vesentlig mangel ved lovgivningen som betyr at jordskifteloven ikke i tilstrekkelig grad gir reindriftsutøvere forutsigbarhet ved bruksordninger. ¹³ Det betyr igjen at jskl. § 3 bokstav a; om at jordskifte ikke kan fremmes hvis kostnadene og ulempene blir større enn nytten for den enkelte, vanskelig kan prøves med nødvendig presisjon. I realiteten kan dette innebære at reieiere blir påført inngrep som kan være i strid både med Grl. §

105 og Den europeiske menneskerettskonvensjon protokoll 1 art. 1.

Gjennomgangen viser at jordskifterettene vil støte på flere problemer. Det kan her pekes på at reieiere og bufeholdere har svært forskjellig rettsgrunnlag, noe som kan skape problemer når forholdet mellom reindriftsamers og bufeholderes skiftegrunnlag skal fastsettes, slik at disse kan veies mot hverandre. Behov for å fastsette omregningsfaktor for planteopptak mellom rein og sau er et annet problem som ikke er belyst i forarbeidene.

Noen av de problemene som her er påpekt, kan i praksis løses gjennom godt dommerskjønn. Rettsklarhet mellom reieiere og bufeholdere kan avklares etter forholdsvis tradisjonelle tingsrettslige læresetninger, hvis man tar høyde for de normene som ble fastlagt i Rt. 2001 s. 769. Selv om lovgiver ikke har gitt veiledning om det, kan skiftegrunnlaget fastsettes med utgangspunkt i bufeholders og reieiers etablerte bruk over tid, fortrinnsvis uttrykt i beitedyr for den enkelte dyreholder. Fastsetting av omregningsfaktor for planteopptak, som er et vilkår for å kunne veie skiftegrunnlagene mot hverandre for å fordele beiteadgang, synes imidlertid vanskelig å løse i praksis, uten at det framskaffes mer biologisk kunnskap om dette. ¹⁴

Usikkerheten omkring de biologiske faktorene og at det ikke er gitt regler om hvordan de grunnleggende materielle vilkårene for jordskifte skal prøves, betyr at dette overlates til den enkelte jordskifterett. ¹⁵ Det vil si at den ikke bare må ta stilling til rettsomfang og regelutforming, men også hvilke prinsipper som må legges til grunn for dette. Det er ikke i samsvar med lovgivning og praksis i andre jordskiftesaker.

10. Ot.prp. nr. 28 (1994–95) s. 55.

11. Op. cit s. 59. Reindriftsloven av 1978 § 9 omtalte følgende «forhold»: 1. rett til opphold med rein og til ferdsel, flytting og flyttleier. 2. rett til beite for rein, 3. rett til anbringelse av anlegg som trengs til reindriften, 4. rett til brensel og trevirke, 5. rett til jakt, fangst og fiske.

12. Det må også sies at proposisjonen synes å være utformet med en intensjon om å begrense reindriftsutøvernes ressurstilgang, heller enn å skape mer tjenelige forhold.

13. Dette er nærmere begrunnet i Ravna, *Rettsutgreiing og bruksordning i reindriftsområder*, kap. 4.7, særlig på s. 254–263 og 310–314.

14. Se Ravna, *Rettsutgreiing og bruksordning i reindriftsområder* s. 281–283 og s. 296.

15. Sml. reglene om «urbant jordskifte» i jskl. § 2 bokstav h og i hvor lovgiver både ga nye regler for prøving av tap (jskl. § 3 bokstav b) og for fastsetting av skiftegrunnlag (jskl. § 28 tredje og fjerde ledd).

3. Hvordan gjennomføre bruksordning internt i reindriften?

Kappfjell-dommen i Rt. 1975 s. 1029, hvor reindriftsretten ble karakterisert som en slags kollektiv allemannsrett for samer, ble tillagt stor vekt da lov nr. 8/1996 ble vedtatt, og medvirket således til at det ikke ble åpnet for at bruksordning internt i reindriften. Oppfatning som ble uttrykt i denne dommen, hadde og har ikke støtte i sedvanemessige oppfatninger hos reinsutøvere.¹⁶ Nyere rettspraksis har da også satt dommen til side, se Seiland-dommen i Rt. 2000 s. 1578. Gjennom ny reindriftslov har også lovgiver erkjent at reindriftsretten ikke er av «ubestemt kollektiv karakter», men ligger til siidaen som rettsbærer av den reindriftsrett som hviler på bestemt arealer.

Det er således ikke noen «naturlov» som sier at reindriftsrettens kollektive karakter danner skranker for bruksordning internt i reindriften. Det avgjørende for om reindriftsretten kan være gjenstand for jordskifte, er om reindriftsutøverne utgjør en *bestemt krets* med rettigheter knyttet til *bestemte arealer*. Det gjør reindriftssiidaen.¹⁷ Det er dermed ikke grunnlag for å hevde at reindriftsretten har «et utpreget kollektivt særtrekk» som er et hinder for bruksordning etter vilkår for jordskifte. At det må tas hensyn til reindriften egenart og kultur i slike saker, er derimot opplagt. Dette kan bl.a. skje ved at ordningsreglene innen reindriften gjøres noe mer fleksible og reversible enn reglene for saker hvor fordeling av naturressurser gjennom lang tid har vært basert på privat eiendomsrett.

En samlet gjennomgang av rettskildene viser dermed at det kan reises spørsmål ved rettsoppfatningen som lå til grunn for lovgivers standpunkt i 1996, og som begrunner gjeldende lovgivning. At reindriftsretten var av en kollektiv karakter som falt utenfor jordskiftelovens bruksrettsbegrep, synes langt på veg å ha vært en måte å begrunne nødvendigheten av å gjennomføre et påstartet lovarbeid *etter* at departementet hadde endret sitt standpunkt. Den tvil

som eventuelt måtte foreligge om gjeldende rett på 1990-tallet, er satt til side av de senere årenes rettsutvikling. Med departementets uttalelse om at det ikke foreligger tungtveiende innvendinger mot at jordskifteretten får oppgaver knyttet til interne forhold i reindriften i Ot.prp. nr. 25 (2006–2007), og vedtak av ny reindriftslov, er spørsmålet under alle omstendigheter avklart.

Tross endret rettsoppfatning er ikke *bruksordning internt i reindriften* gjeldende rett. De lege ferenda har jeg likevel sett på hvordan dette *kan gjennomføres i praksis*. I ordning av bruk *mellom* reindriftsutøvere vil ikke problemene knyttet til forskjellig rettsgrunnlag og varierende beiteforbruk være til stede. Det vil således være enklere å fastsette et ens skiftegrunnlag og vurdere om en part blir påført større kostnad enn nytte i slike saker. Dette innebærer at ordning av beitebruk o.a. mellom de som utøver reindrift *ikke* reiser like store problemer nå de grunnleggende materielle vilkårene for jordskifte skal prøves, som i saker mellom reineiere og bufeholdere.

Økt tjenlighet i reindriftssammenheng kan alene bestå i avklarte rettsforhold. Skal dette skje utenom de alminnelige domstolene, bør det være behov for mer enn rettsavklaring. Fastsetting av skiftegrunnlag for de enkelte siidaene med bakgrunn i deres rettsstørrelse, for å bidra til å fordele beiteadgang o.a., kan være et slikt tiltak. For reineiere er den eneste målbare rettsstørrelsen det dyretall de har ført på beite. For et etablert bruk, og ikke tilfældigheter eller posisjoneringer, skal være avgjørende, må reintallet ses over tid, f.eks. 10 eller 20 år, når et slikt skiftegrunnlag fastsettes.¹⁸ Dette grunnlaget kan nyttes for å regulere beiteadgang innad i siidaen og mellom siidaer der det foregår sambruk. Dette kan også nyttes for å fastsette beitetider eller særskilte områder for siidaene, til å fordele kostnadene ved investeringer, og til å fordele arbeidsbidrag for å unngå «gratispassasjerproblematikken».

16. Jan Olli og Øyvind Ravna, *Sedvanerettslige oppfatninger om arealbruk blant reindriftsutøvere*. upublisert 2007.

17. Nærmere om dette i Øyvind Ravna, «Reindriftssamenes bruksretter og jordskifterettens saklige kompetanse» i *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, s. 220–251.

18. Motsatt reindrift. § 60 tredje ledd, hvor siste års reintall skal legges til grunn ved reintallsreduksjon.

I denne sammenheng kan det være nyttig å minne om at Landbruksdepartementet i forarbeidet til gjeldende jordskiftelov foreslo at bruksordning kun kunne gå ut på å fastsette delingsgrunnlaget når et bestemt bruksformål var fastlagt.¹⁹ Dette fordi bøndene selv ville ha vansker med å fastsette dette, noe som kunne skape vansker for frivillig samarbeid og for å få til flertallsvedtak. Departementet uttalte også «at samfunnet har plikt til å hjelpe slik at eigarane sjølve på ein betre og sikrere måte kan ta vare på og utnytte ressursane sine utan anna hjelp frå jordskifterettane enn den dei sjølve ønsker og treng». Etter mitt skjønn burde det samme kunne anføres her; samfunnet har plikt til å hjelpe reieneierne slik at de på en bedre måte selv kan fordele og utnytte sine ressurser. Fastsetting av delingsgrunnlag innen reindriften kan da være en god start.

4. Oppsummering

Gjennomgangen viser at gjeldende jordskiftelov ikke er velegnet for å ordne beitebruk i reindriftsområder. Når lovgiver ikke har maktet å gi regler om hvordan de grunnleggende vilkår for jordskifte skal prøves, herunder hvordan skiftegrunnlag skal fastsettes, har loven så vesentlige mangler at det etter mitt skjønn burde ha ledet til *større forsiktighet* da bestemmelsene om jordskifte og reindrift ble vedtatt.

Bruksordning kan likevel være et egnet virkemiddel for å skape mer tjenelige forhold i reindriftsområder. Dette gjelder særlig der det er behov for å avklare og ordne beitebruksforhold mellom de som driver reindrift. Men dette krever en innsats fra lovgiver, som bl.a. må initiere utredning av så vel juridiske som økonomiske og kulturelle sider av slike ordninger. Dessuten kreves det også utredning av biologisk art for å vurdere beiteadferd og beiteopptaksforhold mellom rein og

sau hvis ordningen skal omfatte forhold mellom jordbrukere og reieneiere.

Det kan anføres argumenter både for og imot bruk av jordskiftevirkemidler, som er ordninger basert på at den enkeltes private rettsstørrelse danner grunnlag for fordeling av felles beiteressurser. Et hovedspørsmål er om det er *ønskelig* med fastere rammer om reindriften, noe bruksordning etter vilkår for jordskifte vil lede til. Eller skal det fortsatt være rom for den fleksibilitet og foranderlighet som har ligget forankret i reindriften? Svaret ligger kanskje i et kompromiss, hvor ikke altfor inngripende bruksordninger med reversible rammer kan være løsningen.

Av vesentlig betydning er også de faglige forutsetningene for de instanser som skal utføre bruksordning i reindriftsområder. I forarbeidene til den nylig vedtatte reindriftsloven, har Landbruks- og matdepartementet gått inn for det bygges opp reindriftsfaglig kompetanse ved to jordskifteretter slik at de kan fungere som «*reindriftsdomstoler*». Etter mitt skjønn er dette et godt forslag som bør følges opp.²⁰ Dette innbefatter også at det må ses på rekrutteringen og utdanningen av de som i framtiden skal bli «*reindriftsdommere*».

Om det skal gis regler som er mer hensiktsmessige enn dagens, må i siste instans avgjøres av våre politikere gjennom Stortinget som lovgiver. Når det eventuelt skjer, bør så vel det samiske folks stemme som reindriftsutøvernes egne organisasjoner tas med i grundige konsultasjoner, jf. ILO-konvensjon nr 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater art. 6.

Landbruks- og matdepartementets erkjennelse i forarbeidene til ny reindriftslov har så langt ikke ledet til at det er fremmet forslag om lovendringer i den pågående *jordskiftelovrevisjon*. Hvis det forslag som så langt er framsatt blir lagt til grunn,²¹ vil det heller ikke denne gang bli åpnet for at rein-

19. Ot.prp. nr. 56 (1978–79) s. 48.

20. Se Ravna, *Rettsutgreiing og bruksordning og i reindriftsområder* s. 512–523.

21. I utkast til lov (av 25.02.08) § 3-13 fjerde ledd (som erstatter jskl. § 2 bokstav c nr. 3) heter det: I område der det går føre seg reindrift etter reindriftslova, kan jordskifteretten regulere tilhøva mellom reindrifta og andre retts-havarar, se <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/Tema/andre/Jordskifte/jordskiftelovrevisjonen.html> (sist besøkt 01.10.08). I notat nr. 3 frå arbeidsgruppa til referansegruppa, versjon 3, 14.03.07 s. 34 (samme referanse) er dette begrunnet slik: «Erfaringa med saker etter denne heimelen tilseier at ein ikkje treng å gjøre endringar.» Se for øvrig Ravna, *Bruksordning og Rettsutgreiing i reindriftsområder* s. 318 og s. 389.

driftssamer selv kan velge om de vil nytte de samme virkemidler som bufeholdere kan bruke, for å få etablert mer tjenlige beiteforhold.

Dette vil etter mitt syn være uheldig, og det vil i den sammenheng kunne reises spørsmål om likebehandling av reindriftssamer og norske bufeholdere. Gjennom den pågående jordskiftelovrevisjonen har lovgiver nå en gylden anledning til å sørge for at slike spørsmål ikke blir reist.

Referanser:

Austenå Torgeir og Sverre Øvstedal, *Jordskifteloven med kommentarer*, Universitetsforlaget, Oslo 1984.

Christensen, Helge *Jordskifteloven med kommentar*, 2. utg., H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) Oslo 1962

Landbruksdepartementet, jordskiftelovrevisjonen, notat nr. 3 frå arbeidsgruppa til referansegruppa, versjon 3, 14.03.07, se <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/Tema/andre/Jordskifte/jordskiftelovrevisjonen.html> (sist besøkt 01.10.08).

Olli, Jan og Øyvind Ravna, *Sedvanerettslige oppfatninger om arealbruk blant reindriftsutøvere*, upublisert 2007.

Ot.prp. nr. 56 (1978–79) *Om lov om jordskifte o.a.*

Ot.prp. nr. 28 (1994–95) *Om lov om endringer i reindriftsloven, jordskifteloven og villtloven*

Ot.prp. nr. 25 (2006–2007) *Om lov om reindrift(reindriftsloven)*

Ravna, Øyvind, «Reindriftssamenes bruksretter og jordskifterettens saklige kompetanse» i *Tidsskrift for Rettsvitenskap*, vol 120, 1-2/2007 s. 220–251.

Ravna, Øyvind, *Rettsutgreiing og bruksordning i reindriftsområder*, Gyldendal, Oslo 2008.

Reindriftsstyret, møtebok for sak nr. 17/2004, 29. juni 2004.

Riksrevisjonen, *Dokument nr. 3:12 (20032004) Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig bruk av reinbeiteressursene i Finnmark.*

St.prp. nr. 74 (2006–2007) *Om reindriftsavtalen 2007/2008, om dekning av kostnader vedrørende radioaktivitet i reinkjøtt, og om endringer i statsbudsjettet for 2007 m.m.*

Aasmundtveit, Jan Endre «Jordskifte og reindriftsrettigheter» i *Kart og Plan* 51 4/1991 s. 263–268